

Ekonomisk demokrati

Den politiska demokratin, som fick sitt genombrott i Sverige redan i början av detta sekel, betraktas som något av en hörnpelare i den svenska samhällsbyggnaden. Genomförandet av den politiska demokratin var en av förutsättningarna för uppbyggandet av den moderna välfärdsstaten med dess finmaskiga sociala och ekonomiska skyddsnät. Men nu när välfärdsstaten är fast etablerad börjar man tala om att demokratin måste fördjupas. De demokratiska principerna bör tillämpas inte endast på det politiska området utan även på det ekonomiska. Ekonomisk demokrati är ett begrepp som förekommer allt flitigare i den allmänna debatten. En mängd reformer och reformförslag som t ex lagarna om medbestämmande och förslagen om löntagarfonder har bl motiverats med att de skulle förbättra den ekonomiska demokratin. Det visar sig emellertid vid närmare betraktande att man stöter på stora problem om man vill ge ekonomisk demokrati en mera exakt och meningsfull innebörd.

En vanlig utgångspunkt för diskussioner om ekonomisk demokrati är att den politiska demokratis beslutsprinciper i större utsträckning skulle tillämpas även på det ekonomiska området. Enligt detta synsätt skulle alltså demokratin utsträckas till att omfatta även det ekonomiska systemet. För en ekonom är en sådan utgångspunkt tveksam, eftersom tudelningen i politiska och ekonomiska beslut antyder att de politiska besluten inte skulle ha med ekonomi, dvs med fördelning av knappa resurser, att göra. Så är självklart inte fallet. Den offentliga sektorn har ju kommit att inta en alltmer dominerande roll i samhällsekonomin. Det är säkert ingen överdrift att säga att de flesta och de tyngsta beslut, som fattas av politikerna enligt den politiska demokratis spelregler, direkt eller indirekt (via t ex lagstiftning) berör samhällsekonomin. I den nationalekonomiska analysen av den offentliga sektorns ekonomi är en väsentlig fråga varför vissa ekonomiska beslut fattas kollektivt av centrala politiska instanser och inte decentraliseras via marknadssystemet. En viktig anledning är att marknaden inte är ett effektivt instrument för resursfördelning i de fall där beslut direkt berör fler än två parter. Om ett mycket stort antal personer, t ex alla medborgare i ett land, berörs blir det nödvändigt att fatta besluten kollektivt.

Det är således missledande att tala om att utsträcka den politiska demokratin till att gälla även det ekonomiska systemet. De vedertagna demokratiska beslutsprinciperna tillämpas redan inom viktiga delar av samhällsekonomin, nämligen den offentliga sektorn. Det är mera klagande att ställa frågan om dessa beslutsregler bör tillämpas i större utsträckning även i övriga delar av ekonomin. Bör marknaderna ersättas eller kompletteras med en beslutsordning, som kan kallas mera demokratisk?

För att besvara denna fråga måste vi något precisera vad man menar med politisk demokrati. Det är (utom i undantagsfall) fråga om indirekt demokrati, där alla vuxna medborgare i allmänna val röstar fram representanter till ett parlament. Alla medborgare har en röst, varken mer eller mindre. Det får inte finnas några formella hinder mot bildandet av politiska partier. Besluten i det folkvalda parlamentet fattas normalt enligt majoritetsprincipen. Slutligen

skall de allmänna valen vara regelbundet återkommande, så att medborgarna kan uttrycka sitt samtycke eller ogillande med den förda politiken och i enlighet därmed förändra parlamentets sammansättning.

Den politiska demokratin har visat sig vara ett praktiskt fungerande system för kollektivt beslutsfattande, som uppfyller grundläggande rättvisekrav. Men det betyder naturligtvis inte att dessa beslutsprinciper kan och bör gälla alla ekonomiska beslut. I och för sig är det kanske ingen som direkt hävdar att alla ekonomiska beslut bör ske i "demokratisk ordning", dvs genom beslut av riksdagen enligt majoritetsprincipen. Det befängda i att låta riksdagen bestämma om jag skall köpa en ny bil eller inte är alltför uppenbart. Men det finns en tendens att betrakta kollektiva beslut fattade enligt gängse demokratiska principer som mera demokratiska och därmed mera tilltalande än individuella beslut fattade på marknaden.

Här är det uppenbart att ordet demokratisk givits en betydligt allmännare och vagare innebörd. Det motsvarar närmast jämlikt eller rättvist. Med den innebörden är det långt ifrån självklart att kollektiva beslut enligt majoritetsprincipen bör betraktas som mer demokratiska än decentraliserade marknadsbeslut. De senare karakteriseras tex av en allmän vetorätt, eftersom ingen kan tvingas att ingå ett avtal som han eller hon anser ofördelaktigt.

För nationalekonomin är oftast utgångspunkten vid avvägningen mellan kollektiva och individuella beslut den motsatta. Teorierna om marknadssystemets funktionssätt har som grundläggande budskap att decentraliserat beslutsfattande under vissa förutsättningar leder till en effektiv hushållning. Det är när dessa förutsättningar inte är uppfyllda marknadssystemet måste kompletteras på något sätt. Samhället kan tex få en rimlig försörjning med sk kollektiva nyttigheter endast genom beslut av en central politisk myndighet. Men hur skall denna beslutsprocess se ut? Finns det någon beslutsregel för kollektivet, som på ett perfekt sätt kan fånga upp de enskilda individernas önskemål och översätta dessa i praktiska beslut?

Nobelpristagaren Kenneth Arrow var den förste som kunde visa att någon sådan perfekt demokratisk beslutsregel inte existerar. Majoritetsprincipen tex används som beslutsregel därför att den är praktisk och enkel, men det finns från teoretisk synpunkt ingen anledning att tilldela den överlägsna egenskaper. Man talar ibland om majoritetsprincipen som de 51 procentens diktatur över de övriga 49. Det är också välkänt hur sk marginalväljargrupper tenderar att få alltför stor uppmärksamhet på andra gruppers bekostnad. Det är ma o uppenbart att en representativ demokrati byggd på majoritetsprincipen av den typ vi har idag är långt ifrån någon perfekt mekanism. Riskerna är stora att vissa önskemål hos vissa grupper inte når fram till eller inte tillräckligt beaktas av den politiska myndigheten.

Att diskutera ekonomisk demokrati som en utsträckning av den politiska demokratin till det ekonomiska systemet är alltså knappast meningsfullt. Det betyder emellertid inte att man förnekar betydelsen av många av de reformer och reformförslag som motiverats bla med att de innebär steg mot ekonomisk demokrati. De ökande möjligheterna till medbestämmande i företagen är självklart i många avseenden en positiv utveckling. Men utvecklingen mot ökat medinflytande motiveras bättre genom direkt hänvisning till de faktiska problem den kan tänkas bidra till att lösa än genom allmänt prat om ökad demokrati.

Staffan Viotti